

Arslan Argun İsyanına Farklı Bir Bakış

Arslan Durdu*

ORCID 0000-0003-4105-4227

Öz

Selçuklu beyleri, Horâsân'da yeni bir devlet kurmakla kalmamışlar, bu devleti cihanşümül bir Türk devleti haline getirmek istemişlerdir. Bundâri'nin ifadesiyle; Melikşah'ın saltanatı döneminde "Horasan memleketinin şehirleri asayiş ve sükûnet içinde olup yolları emniyetli idi. Horasan'ın etrafı şahnelerle dolu idi. Civarına yerleşen iyi insanlar orasını yurt (vatan) edinmişlerdi." Fakat Horasan, Sultan Melikşah'ın vefatından sonra başlayan taht mücadelelerinden dolayı belirli bir dönem yönetim zafiyetinin olduğu bir konumuna geldi. Hükümdarın ölmeden önce şehzadelerden birini kendisine veliaht tayin etmesi, diğer şehzadelerin taht için harekete geçmesinin önüne geçememektedir. Çünkü veliaht'ın dışında hemen hemen her şehzade hakkının zorla alındığı duygusuna kapılarak, harekete geçmekteydi. Böyle bir durumda, hem tahtta hak iddia edenlerin hem de onlara destek veren kitlelerin yatışması dirayetli ve yetenekli bir hanedan üyesinin tahta geçmesiyle mümkün olabilmekteydi. Arslan Argun'un, isyan edip kuruluşundan beri Selçuklu hâkimiyeti için stratejik bölgelerden biri ayı zamanda ülkenin doğudaki fetih alanlarını oluşturan Horasan'da hak talep etmesinin fikri yapısı bu çalışmada ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arslan Argun, Horasan, Büyük Selçuklu Devleti, Berkyâruk, İsyan

Gönderme Tarihi:15/07/2018

Kabul Tarihi:20/08/2018

---

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi, Doktora Öğrencisi, arslandurdu@gmail.com

A Different View of Arslan Arghûn Rebellion

Abstract

The Seljuks chieftains were not left to establish a new state in Khorasan, they wanted to make this state a world-wide Turkish state. By the expression of Bundari; During the reign of Melikshah, “The cities of Khorasan were in peace and quiet and their roads were safe. Khorasan was surrounded by military governors. Good people who settled in the vicinity had taken their place as a homeland. But Khorasan came to a position where there was a certain period of weakness in administration due to the throne struggles that started after the death of Sultan Melikshah. The appointing a crown prince one of the prince before Ruler died does not prevent other princes from taking action for the throne. Because, apart from the crown prince, almost every prince take action the feeling that his right was forcibly taken. In such a case, the calm down of both the throne claimants and the masses supporting them, it is possible that a astute and talented dynasty member has ascend the throne. The idea of Arslan Arghûn, one of the strategic regions for Seljukian domination since its foundation, was claimed by Khorasan, who constituted the conquest areas of the east of the country at the time, will be revealed in this study.

Keywords: Arslan Arghûn, Khorasan, Barkyâruq, Great Seljuk Empire, Rebellion

Received Date: 15/07/2018

Accepted Date: 20/08/2018

Новый взгляд на восстание Арслан Аргуна

Резюме

Сельджукские беки не только создали новое государство в Хорасане, но также стремились превратить его в мировую Тюркскую державу. По словам аль-Бундари, во времена правления Мелик-шаха «города Хорасана жили в мире и согласии, и дороги здесь были безопасны. Хорасан охраняло большое число стражей. А прибывшие сюда хорошие люди признали его своей родиной». Тем не менее, после смерти Мелик-шаха из-за борьбы за трон на протяжении определенного времени Хорасан оставался без должного управления. Несмотря на то, что перед смертью правитель назначил своего преемника, других несогласных принцев крови это не остановило, и они, почувствовав себя обделенными, вступили в борьбу за правление. В таких условиях, успокоить недовольных и поддерживающую их толпу мог лишь сильный и талантливый правитель. В данной статье представлена идея требования Арслан Аргуном своих прав на престол путем организации восстания в стратегически важных для Сельджуков восточных областях Хорасана.

Ключевые слова: Арслан Аргун, Хорасан, Великое Сельджукское государство, Баркиярук, восстание

Получено: 15/07/2018

Принято: 20/08/2018

Durdu

Giriş

Eski Türk geleneklerine göre devleti yönetme yetkisi hanedan üyelerinin ortak hakkı sayılır. Selçuklu Devleti de bu eski Türk geleneklerine göre yönetilirdi. Büyük Selçuklu Devleti'nde hükümdarların vefatlarından sonra, hiçbir hükümdarın kardeşi kalkıştığı isyan hareketinde başarılı olup saltanatı ele geçirememiş her zaman hükümdarların oğulları amcalarına karşı başarılı olup tahta geçmiştir. Örneğin, Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra taht mücadelesine kalkışan Kavurd Bey, yeğeni Melikşah tarafından bertaraf edilmiştir. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Sultan Melikşah'ın ölümü ile devlette iktidar boşluğu meydana gelinceye kadar imparatorlukta hükümlanlık zedelenmemiş devlet bütünlüğü bozulmamıştı.¹ Alp Arslan'ın oğlu Arslan Argun², babasının hükümdarlığı sırasında Hâzerm bölgesini idare ediyordu. Melikşah'ın hükümdarlığının ilk yıllarına kadar bu bölgeyi idare eden Arslan Argun, daha sonra Hemedan ve Sâve bölgesinde yedi bin dinarlık iktâ gelirine sahip oldu.³ İktâ'nın kıymeti, iktâ edilen mevkiine ve liyakatine göre 2000-30.000 dinar arasında değişmekte ve iktâ sahibinin kumanda ettiği savaşçıların sayıları ile iktâ'larının genişliği doğru orantılıydı.⁴ Büyük Selçuklu Devleti, Mâzenderân İsfehbudu Emîr-i İsfehsâlâr Sirâcü'd-Dîn Necmü'l-İslâm'a Mâzenderân'da verilmiş üç bin dinar değerinde bir ferman göstermektedir ki⁵, bir Selçuklu meliki olan

¹ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 349.

² Argun: Türkler'de birçok hükümdar ve devlet adamının adı. Argun cesareti, enerjisi ve atılganlığı sebebiyle Türkler tarafından çocuklarına ad olarak konmuştur. Alparslan'ın oğullarından Arslan Argun bu adı ilk taşıyanlardan biridir. Faruk Sümer, "Argun", DİA, III, 1991, s. 355; Faruk Sümer, "Arslan Argun", DİA, 1991, III, s. 399-400. Diğer oğullarının ismi; Ayaz, Togan-şah, Tekiş, Tutuş, Arslan Argun, Böri Pars, Kıpçak, Alp Melik ve Tuğrul. Bkz. el-Hüseynî, Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye, çev. Necati Lügal, TTK, Ankara, 1999, s. 38; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre ve Nuhbetü'l-Üsre, Terc. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara, 1999, s. 48; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târîh, X, çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 80; Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme, Haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s. 118; Tarih-i Ali Selçuk, Anonim Selçuknâme, Tercüme ve Notlar, Halil İbrahim Gök-Fahrettin Çoşguner, Atif Yay., Ankara, 2014, s. 22.

³ el-Hüseynî, Ahbâr, s. 59; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 233; Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme, s. 186; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür), TTK, Ankara, 1995, s. 149; Jürgen Paul, "Arslân Arghûn-Nomadic Revival?", The Seljuqs: Politics, Society and Culture, ed. Christian Lange-Songül Mecit, Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh 2011, s. 100.

⁴ Kıymet gibi münferit iktâ'ların saha bakımından genişliği farklı de olabilir. Yukarıda zikredilmiş olan vakıada iktâ edilen arazi Kuhistan eyaleti; diğer birinde Nesâ bölgesinde köyler, diğer bir vesikada ise sadece mahaller veya işlenmiş ve meskûn yerlerdir. Meselâ Kuhistan eyaleti gibi muazzam iktâ sahasının sahibi, bir melik gibi muhtemelen daha küçük iktâ'larda bulunmak hakkına sahiptir. Fakat bu iktâ'lar terminolojide büyük iktâ'lardan tefrik edilemezler. Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, II, S.2-3, 1964, s. 348-349.

⁵ Ann K. S. Lambton, "Atebetü'l-ketebey'e Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi", Belleten, XXXVII/147, Temmuz, 1973, (Ayrı Basım), s. 373.

Durdu

Arslan Argun'un sahip olduğu yedi bin dinarlık iktâ, bir Selçuklu emiri ile kıyaslandığında çok fazla bir meblağ değildir. Yine, iktâ sahibinin kumanda ettiği savaşçıların sayıları ile iktâ'larının genişliği doğru orantısını dikkate aldığımızda diyebiliriz ki, Arslan Argun başlarda yedi bin civarında askere sahipti.

Melik Arslan Argun'un Horasan'da Sultanlığı Ele Geçirme Mücadelesi

Melikşah'ın son günlerinde onunla birlikte Bağdat'ta bulunan Arslan Argun⁶ Melikşah'ın vefatından sonra ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanarak etrafındakilerinin de kıskırtmalarıyla tahta sahip olmak için harekete geçti. Artık bundan sonra Selçuklu iktidarının geleceği kuvvet ve mücadele sonucunda belirlenecekti. Yani girilen kaçınılmaz iktidar mücadelesini kim kazanırsa, tahtın sahibi olacaktı.⁷ Etrafındakilerden aldığı destek ve sultan olmanın hayaliyle hızlı bir şekilde harekete geçen Arslan Argun, Nişâbur'a girdiyse de şehir halkının mukavemetini görünce Merv'e çekilmek zorunda kaldı.⁸ Bu sırada Merv şahnesi Melikşah'ın emiri Kodan'dı. Emir Kodan şehri Arslan Argun'a teslim etti. Burada, Merv'in Selçuklu devleti açısından önemine ve Emir Kodan'ın şehri hiç mukavemet göstermeden Arslan Argun'a teslim etmesinin altında yatan nedenlere dikkat çekmek gerekiyor.

Merv şehri, Ahamenitler, Selevkitler, Arşakitler, Sasaniler, Heftalitler, Araplar, Tahinler, Samânîler, Selçuklular, Harezmsahlar, Moğollar ve Timurîler gibi çeşitli devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Selçukluların kuruluş safhasında da devletin merkezi olmuştur. Devletin hâkimiyet telakkisi ve fetih planları burada ortaya konmuştur. Merv, Çağrı Bey zamanının da ticari, sosyal, idari ve kültürel açıdan Selçukluların en önemli merkeziydi. Fakat Alp Arslan, Merv'e babası kadar önem vermedi. Buradaki müstakil devlete son verdiği gibi şehri de valililer aracılığı ile yönetmeye başladı. Bu yönetim tarzı Selçukluların Orta Asya'daki etkisini azalttı. Daha sonra tahta geçen Melikşah bu sorunu, Nizâmü'l-mülk'ün yetkilerini artırmakta ve onu devlete ortak yapmakla çözmeye çalıştı. Daha önceden şehzade veya büyük komutanların vali oldukları merkezlere artık vezirin akrabaları ya da Tacik kökenli yöneticiler atanıyordu. Merv şehrini

⁶ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Câmîu'd-düvel, Haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 108.

⁷ Salim Koca, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 78.

⁸ el-Hüseynî, Ahbâr, s. 59; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s.233; İbnü'l-Esîr, X, s. 219; Erdoğan Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 95.

Durdu

de vezir Nizâmü'l-mülk'ün çocukları yönetiyordu.⁹ Netice itibariyle Selçuklularda ikili devlet yapısı ortaya çıktı. Meşhur taç ve divit hadisesinde olduğu gibi büyük bir keşmekeş yaşandı. Merv'de ortaya çıkan bu tür çatışmanın sebebi; Sultanın komutanı şahne Emir Kodan'ın, vali tarafından tutuklanmasıydı. Bu sırada vali Şemsü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk idi. Durumu haber alan Sultan Melikşah müdahalede bulunduğu sırada beklemediği bir direnişle karşılaşınca yaptığı hatayı anlamış, ancak iş işten geçmiştir. Vezir ve oğulları devleti büyük oranda ele geçirmişlerdi. Sonunda Nizâmü'l-mülk sultanın gözünden düştü ve bir müddet sonrada öldü. Emir Kodan, hem daha önce yaşanan bu krizden hem de Nizâmü'l-mülk ve oğullarına duyduğu nefretten dolayı Arslan Argun'un tarafına geçtiğini ve şehri ona teslim ettiğini söyleyebiliriz. Askerler de onun safına geçtiler. Arslan Argun buradan Belh üzerine yürüdü. Fahrü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk oradaydı. Nizâmü'l-Mülk ölünce oğulları babalarını, Sultan nezdinde kötileyip sultanın ona karşı düşüncelerinin değişmesine ve itibarının zedelenmesine yol açanların daima karşısında yer almışlardır.

Merv şahnesi Emir Kodan, şehri Arslan Argun'a teslim edip kendisi de askerleriyle emrine girdi. Merv'e hâkim olan Arslan Argun'un etrafına çok sayıda asker toplandı. Bir süre Merv'de kaldıktan sonra Belh'e hareket etti. Bu sırada Belh'te bulunan Berkyaruk taraftarı Fahrü'l-mülk b. Nizâmü'l-Mülk, Arslan Argun ile mücadele edemeyeceğini anlayınca şehri terk etti. Böylece Belh, Tirmiz gibi şehirleri ele geçirip, Horasan'ın tamamına hâkim olan Arslan Argun,¹⁰ Berkyaruk'a mektup göndererek, bir dönem dedesi Çağrı Bey'in iktâ'sı olan bütün Horasan'ın Nişâbur hariç, aynı şekilde kendisine iktâ olarak verilmesi karşılığında sultanlığını tanıyacağını ve yüksek meblağda para gönderip hükümdarlık için mücadeleye girmeyeceğini bildirdi.¹¹

Horasan mevkiî dolayısıyla Ortaçağda önemli bir role sahiptir. Horasan'ın tarihine bakıldığında Horasan, her hükümdarın sahip olmak istediği bir bölgedir.¹² Bölgedeki güçlerin diğer bölgelerle siyasi ilişkileri, ticari faaliyetleri, bölgeler arasında yoğun kültürel faaliyetlerin oluşmasına ve bölgenin çok kültürlü bir yapı kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum farklı din ve dillere mensup milletler ile ilişkilidir. Saydığımız bu özellikler sebebiyle Horasan, Selçuklular içinde ulaşılması gerekli ana

⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Merv", DİA, XIX, 2004, s. 221-223; İlhan Erdem, "Selçukluların İlk Dönemlerinde Merv Şehri ve Önemi (1035-1092)", TAD, XXXV, S.60, 2016, s. 69-70.

¹⁰ el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 233; İbnü'l-Esîr, X, s. 219; Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme, s. 186-187; Münecimbaşı, Câmîu'd-düvel, s. 108; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarih, s. 149.

¹¹ el-Hüseynî, Ahbâr, s. 59; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 233; Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme, s. 187.

¹² Cihan Piyadeoğlu, Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2012, s. 139.

Durdu

hedefler arasında olmuştur.¹³ Horasan sahip olduğu coğrafi konum itibariyle tarih boyunca bölgede bazı isyan ve ihtilallerin çıkmasına neden olmuştur. Selçuklu beyleri Çağrı ve Tuğrul Bey kardeşler istiklale bu bölgeden gitmişlerdir. Zira doğu-batı arasında bariyer görevi gördüğü için bölge çoğu kez ihtilalleri gerçekleştirenlere korunma ve barınma sahası olmuştur.¹⁴ Horasan kendi coğrafyasındaki siyasi teşekküller için önemli bir sığınma merkezi özelliğini de taşıyordu. Tuğrul ve Çağrı Beyler de Karahanlılar'ın ve Gazneliler'in baskısından kurtulmak için Horasan'a sığınmışlardı. Selçuklu beyleri burada örgütlenerek 1040 senesinde Dandanakan savaşında Gaznelileri yendikten sonra Tuğrul Bey yeniden tahta çıkartılarak Horasan emiri sıfatıyla selamlandı.¹⁵ Ardından topladıkları Merv kurultayında cihan hâkimiyeti telakkilerini gerçekleştirmek, için harekete geçmişlerdir.

Bu açıdan konuyu değerlendirdiğimizde, Arslan Argun kuruluşundan beri Selçuklu hâkimiyeti için stratejik bölgelerden biri ayı zamanda ülkenin doğudaki fetih alanlarını oluşturan Horasan'ı istemesindeki amaç; Dedesi Çağrı Bey ve babası Alp Arslan gibi bu bölgede müstakil bir hâkimiyet kurma fikridir diyebiliriz. Çağrı Bey, Selçuklu Devletinin doğusundaki coğrafyada yarı müstakil bir şekilde hâkimiyet sürüyordu. Çağrı beyin son zamanlarına doğru ise oğlu Alp Arslan bu bölgede idareyi eline almıştı.¹⁶ Devletin doğu bölgesi eski Türk geleneklerine göre hükümdardan sonraki en üst mevki olarak kabul edilir, genellikle buraya şehzadeler gönderilirdi. Arslan Argun'un da bu bölgeye yerleşmek istemesindeki amaç, eski Türk hâkimiyeti telakkisi ve kendisini hükümdardan sonra gelen en yetkili kişi olarak görmesidir. Bu bağlamda Şair Mu'izzi'nin Arslan Argun'un hâkimiyeti hakkındaki ifadeleri dikkat çekicidir. *"Padişahlık Alp Arslan'dan, Şahlar Şahı, Doğu şahı Arslan Argun'a miras kalmıştır"*.¹⁷ *"(Arslan Argun) dede baba ve kardeş yerinde oturmuş. O, bu yeri hak etmiş. Feleğin çarkı, halkın biatını zorla değil gönülle kazandı. Padişahlığın, unvanın, hutbe, para, ferman ve şiirlerdedir"*.¹⁸ *"Bu gün, onun adalet kartalı, Doğuyu kanadı altına almış, uçtuğu zaman Batıyı da kanadı altına alacaktır. Ona karşı koymak haramdır. Zira O, dünya padişahlığını babasından miras almış"*.¹⁹ Bu ifadelerle göre; Arslan Argun'a Padişahlık babasından miras kalmıştır. O babasının yerini almıştır. Halk arasında Çağrı Bey, Alp Arslan ve Melikşah'a layık bir veliahd olduğunu kanıtlamıştır.

¹³ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s. 343.

¹⁴ Richard N. Frye, The Heritage of Persia, Weidenfeld and Nicolson, London, 1962, s. 7.

¹⁵ Maurice Lombart, İslam'ın Altın Çağı, çev. Nezih Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s. 57; Cihan Piyadeoğlu, Horasan, s. 43-44.

¹⁶ Osman G. Özgüdenli, Selçuklular, I, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157), İsam Yayınları, İstanbul, 2013, s.125-128; Osman G. Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Çağrı Bey'in Ölüm Tarihi Meselesi", TAD, XXII, S.35, 2004, s.157-163.

¹⁷ Emir Mu'izzi, Divan-ı Mu'izzi, Neşr Eden. Abbas İkbâl, Tahran, 1318, s. 359.

¹⁸ Mu'izzi, Divan-ı Mu'izzi, s. 339-340.

¹⁹ Mu'izzi, Divan-ı Mu'izzi, s. 440.

Durdu

Halkı'n Arslan Argun'a olan bağlılığı, tam bir gönüllülük içinde olmuştur. Paralarda, hutbede, fermanlarda ve şiirlerde geçen lakaplar onun padişahlığını ispat eder. Şimdilik doğu onun kanadı altındadır eğer O uçarsa batı da onun kanadı altına geçeceğini, yine ülkenin, babasından ona miras olarak kaldığını vurgulayarak ona karşı gelmenin haram olduğunu belirtmiştir. Olayları yakından takip eden Şairin bu mısraları, bu Şehzâdenin çok güçlü olduğu ve Doğudaki hâkimiyetin zamanla batıdaki hâkimiyeti de idaresi altına alacağını ve Arslan Argun'un Sultanlığı ele geçirebileceği yönündedir. Ayrıca, Arslan Argun'un ne kadar cihangir bir bey olduğunu eski Türk hâkimiyet telakkilerinin zihin dünyasında yaşadığını söyleyebiliriz. Bu ifadeler ek olarak Arslan Argun'un Nişâbur'da basım tarihi okunamayan bir sikkede metbû hükümdar olarak Berkyaruk'u tanıdığı görülürken, 488/1095 yılında "*el-Melikü'l-muzaffer mu'izzü'l-islâm Arslan Argun b. Muhammed*" unvanıyla Nişâbur'da bastırıldığı sikkede Berkyaruk'un adı görülmektedir.²⁰ Nişâbur'da bastırıldığı sikkede metbû hükümdar Berkyaruk'un adının bulunmaması bir isyan sebebi sayılmaktadır. İsyân etmemelerine rağmen hanedanın bazı üyelerinin hâkim oldukları bölgelerde kendi adlarına sikke bastırdıkları da görülmektedir.²¹ Bu şekilde buldukları bölgelerde hâkimiyetlerini ilan etmiş oluyorlardı. Nişâbur hariç bütün Horasan'ın kendisine bırakılması karşılığında tahtta hak iddia etmeyeceğini söyleyen Arslan Argun'un Nişâbur'da Berkyaruk'un adının bulunmadığı bir para bastırması bir isyan sebebi sayılabileceği gibi Berkyaruk'a karşı bir güç ve hâkimiyet göstergesi de olabilir.

Berkyaruk bu esnada, Irak'ta Terken Hatun, Melik Mahmud ve Tutuş'a karşı mücadele içerisindeydi. Hâkimiyetini tam olarak tesis edemediği için devletin diğer meseleleriyle pek ilgilenememiş bu yüzden de amcası Arslan Argun'un teklifine cevap verememiştir. Veya bastırmakla meşgul olduğu isyanların sonuçlarına göre amcası Arslan Argun'a cevap vermeyi ya da müdahalede bulunmayı uygun görmüş olabilir. Arslan Argun bu mektuplaşma olayından istediğini alamayınca harekete geçmek için fırsat kolluyordu. Berkyaruk cephesinde ise, vezir Müeyyidü'l-mülk, muhtemelen daha rahat hareket edebilmek için, bir grup emirle anlaşıp Berkyaruk'a annesinden ayrılmasının kendisi için daha iyi olacağını söylemişti. Bu sözlerini işiten Zübeyde Hâtun, Müstevfî Mecdü'l-mülk ve Fahrü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk'ün de desteğini alarak Berkyaruk'tan Müeyyidü'l-mülk'ün azledilmesini istedi. Zaten iki kardeş arasında daha önceden babalarının hazinesi yüzünden düşmanlık vardı. Sultan Berkyaruk'da Zübeyde Hâtun'un isteğini kabul ederek 488/1095 tarihinde Fahrü'l-mülk'ü

²⁰ N. M. Lowick, "Seljuq Coins", The Numismatic Chronicle, Vol. 10, 1970, s. 241-242. Şerafettin Erel, Nadir Birkaç Sikke, S.3, İstanbul, 1970, s.5-6.

²¹ Erdoğan Merçil, Selçuklularda Hâkimiyet Alametleri, TTK, Ankara, 2007, s. 89; Osman Gazi Özgüdenli, "Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hâkimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, LXV/243, 2001, s. 547-570.

Durdu

kardeşinin yerine vezir yapıp Müeyyidü'l-mülk'de hapsedirdi.²² İlişkileri bozup isyan etmek için bahane arayan Arslan Argun, Müeyyidü'l-mülk'un zincire vurulmasını bahane ederek Mecdü'l-mülk'ü muhatap kabul etmediğini söyledi ve mektuplaşmayı kesti.²³ Berkyaruk, batıdaki taht mücadelelerini kazanınca amcası Böri-Pars'ı, Emir Mesud b. Tacir ve Emir Altuntaş ile birlikte teklifine cevap vermediği Arslan Argun'un üzerine gönderdi. Böri-Pars ve yanındakiler Horasan sınırına geldiklerinde yeni katılımlarla birlikte iyice güçlendiler. Bu bölgede yapılan ilk savaşta Böri-Pars, Arslan Argun'u bozguna uğratarak neredeyse Horasan'ın büyük bir kısmına hâkim oldu. Savaşı kaybeden Arslan Argun ise Belh'e çekilmek zorunda kaldı.²⁴

Savaşın ardından Emir Altuntaş'ın, Emir Mesud ve oğlunun halk nezdindeki itibarlarını, Türkmenler üzerindeki güçlü otoritelerini kıskanarak onları öldürtmesi Böri-Pars'ı zayıflattı.²⁵ Bu durumdan istifade etmek isteyen Arslan Argun, memleketin her yerine elçiler göndererek asker topladı ve Böri Pars'ın üzerine yürüdü. 488/1095 yılı sonlarında yapılan ikinci savaşta Böri-Pars yenilerek esir düştü. Arslan Argun, Horasan şehirlerinin pek çoğunun kalelerini yıkıp yağmaladığı gibi, pek çok insanı da öldürmüştür.²⁶ Huzuruna getirilen kardeşi Böri-Pars'ı başlangıçta Tirmiz de hapsedtiyse de bir sene sonra yay kirişi ile boğdurarak öldürttü.²⁷ Berkyaruk, Böri-Pars'ın yenilmesi üzerine Horasanda müstakil bir devlet kurulma tehlikesinin giderek büyüdüğünden endişelendiği için bu sefer kardeşi Sencer'i, Atabeg Kumaç ile birlikte yeni bir orduyla Arslan Argun'un üzerine gönderdi. Kendisi de onları takip etti. Berkyaruk, cesareti

²² İbnü'l-Esîr, X, s. 212; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 87; el-Hüseynî, s. 53; er-Râvendî, Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr, çev. Ahmet Ateş, I, TTK, Ankara, 1999, s. 140; Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âli Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi], Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca, 2017, s. 60; Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âli Selçuk (İndeksli Tıpkı Basım), Haz. Abdullah Bakır, TTK, Ankara, 2014, s. 32a.; Mîrhând, Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye), Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu, TTK, Ankara, 2015, s. 158.

²³ İbnü'l-Esîr, X, s. 220.

²⁴ İbnü'l-Esîr, X, s. 220; el-Hüseynî, Ahbâr, s. 60; Müneccimbaşî, Câmîu'd-düvel, s. 108; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 234; Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme, s. 187; Jürgen Paul, s. 106; S. Grigoreviç Agacanova, Selçuklular, çev. Ekber N. Necef- Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken, İstanbul, 2006, s.190.

²⁵ İbnü'l-Esîr, X, s. 220; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 149.

²⁶ Merv surları, Serhas, Şehristan istihkâmları, Nişâbur kalesi, Beyhak çevresindeki savunma hattını yıktırdı. Bknz. el-Hüseynî, Ahbâr, s.60; İbnü'l-Esîr, X, s. 220; Müneccimbaşî, Câmîu'd-düvel, s. 109; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 234; Beyhakî, Tarih-i Beyhak, Tahran, 1317, s. 53.

²⁷ el-Hüseynî, Ahbâr, s. 60; Müneccimbaşî, Câmîu'd-düvel, s. 109; el-Bundârî, Zübdetü'n-Nusre, s. 234; Ahmed b. Mahmud, Selçuknâme, s. 187; Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken, İstanbul, 2003, s. 227; Abdülkerim Özaydın, "Berkyaruk", DİA, V, 1992, s. 515.

Durdu

ve asker sayısının artmasından dolayı Arslan Argun'dan çekiniyordu.²⁸ Şans yüzüne gümüş olmalı ki, bu sıralarda Arslan Argun bir gulâmı tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Arslan Argun hizmetindekilere karşı sert davranır, onları küçümser ve cezalandırmayı severdi. Bu sebeple hizmetindekiler, kendisinden çekinirlerdi. Arslan Argun, 17 Safer 490/3 Şubat 1097 tarihinde bir gulâmını yanına çağırdı. Gulâmın huzuruna geç girmesi üzerine Arslan Argun onu azarladı; gulâm özür dilediyse de bunu kabul etmedi ve onu cezalandırdı. Bunun üzerine gulâm, bıçağını çekerek Arslan Argun'u öldürdü.²⁹ Gulâm yakalanıp Arslan Argun'u niçin öldürdüğü sorulduğunda, "Halkı onun zulmünden kurtarmak için" cevabını verdi.³⁰ Berkyaruk, Arslan Argun'un ordusunun gücünden çekiniyor ve savaşmak istemiyordu. Bu nedenle onun ölümüyle rahat bir nefes almış oldu. Aynı zamanda saltanat yolunda önemli bir taht iddiacısından da kurtuluyordu.

Sonuç

Melikşah'ın vefatından sonra yaşanan fetret devrinde etrafındakilerin ve bazı emirlerin destekleri sayesinde belli bir müddet Horasan'ın tamamına hâkim olan Arslan Argun burada, Dedesi Çağrı Bey ve babası Alp Arslan gibi müstakil bir hâkimiyet kurma fikrindeydi. Devletin doğu bölgesi eski Türk geleneklerine göre hükümdardan sonraki en üst mevki olarak kabul edilir, genellikle buraya şehzadeler gönderilirdi. Arslan Argun'un da bu bölgeye yerleşmek istemesindeki amaç, eski Türk hâkimiyeti telakkisi ve kendisini hükümdardan sonra gelen en yetkili kişi olarak görmesidir. Nitekim bastırıldığı paralarda metbu hükümdar adının olmayışı bu fikri doğrulamaktadır. Horasan'ın tarihi geçmişi, Çağrı ve Tuğrul Bey kardeşlerin istiklale bu bölgeden gitmeleri, daha önce Dedesi ve babası Alp Arslan'ın bu bölgede müstakil hâkimiyet sürmeleri, ayrıca çoğu kez ihtilalleri gerçekleştirenlere korunma ve barınma sahası olması Arslan Argun'un Horasan'a hâkim olma arzusunu güçlendirmektedir. Bu tarihi kaynaklara, Şehzâdenin çok güçlü olduğu ve Doğudaki hâkimiyetin zamanla batıdaki hâkimiyeti de idaresi altına alacağını ve Arslan Argun'un Sultanlığı ele geçirebileceği şeklinde yansımıştır. Giriştiği bu mücadelede talihsiz bir şekilde can vermiştir.

²⁸ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, s. 60; Reşîdüddîn Fazlullâh, *Cami'ü'üt-Tevarih*, Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s. 100-101; Râvendî, *Rahatü's-sudûr*, s. 140; el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusre*, s. 235; Zahiruddin Nişâburî, *Zeyl-i Selçuk-nâme*, Ebû Hâmid Muhammed b. İbrâhim, Çâphâne-i Hâver Tahran, Haziran, 1332, s.37; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s. 159.

²⁹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, s. 60; Mirhand, *Ravzatü's-safa*, s.159; el-Hüseyinî, *Ahbâr*, s. 60; Râvendî, *Rahatü's-sudûr*, s. 140; el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusre*, s. 234; Nişaburî, *Selçuk-nâme*, s. 37; Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, Editör: Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015, s. 55; İbnü'l-Esîr, X, s. 220.

³⁰ el-Hüseyinî *Ahbâr*, s. 60; el-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusre*, s. 235; İbnü'l-Esîr, X, s. 219; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 187; Münecimbaşı, *Camiu'd-düvel*, s. 109.

Durdu

Kaynaklar

- AGACANOV, S. G., (2006). Selçuklular, Çev. Ekber N. Necef- Ahmet R. Annaberdiyew, Ötüken, İstanbul.
- AHMED B. MAHMÛD., (2011). Selçuknâme, Haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- BEYHAKÎ, (Ahmed b. Hüseyin)., (1317). Tarih-i Beyhak, Tahran.
- EL-BUNDÂRÎ, (Feth b. Ali b. Muhammed el-Bundârî)., (1999). Zübdetü'n-Nusre ve Nuhbetü'l-Üsre, Terc. Kıvameddin Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, TTK, Ankara.
- EL-HÜSEYNÎ, (Sadru'd-dîn Ebû'l-Hasan Ali ibn Nâsır Ali el-Hüseyinî)., (1999). Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, çev. Necati Lügal, TTK, Ankara.
- MU'İZZÎ, (Ebû Abdillâh Emîrû's-şuarâ Muhammed b. Abdilmelik-i Nişâbüri)., (1318). Divan-ı Mu'izzi, Neşr. Abbas İkbâl, Tahran.
- ERDEM, İ., (2016). "Selçukluların İlk Dönemlerinde Merv Şehri ve Önemi (1035-1092)", TAD, XXXV, S.60, ss. 69-70.
- EREL, Ş., (1970). Nadir Birkaç Sikke, S.3, İstanbul.
- ER-RÂVENDÎ (Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî)., (1999). Râhatü's- Sudûr ve Âyetü's-Sürûr, çev. Ahmet Ateş, I, TTK, Ankara.
- FAZLULLÂH, (Reşîdü'd-Dîn Fazlullâh-ı Hemâdanî)., (2010). Cami'ü't-Tevârih (Selçuklu Devleti), çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul.
- FRYE, R.N., (1962). The Heritage of Persia, Weidenfeld and Nicolson, London.
- KAZVÎNÎ, (Hamdullah Müstevfî-i)., (2015). Târih-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân), Ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- İBNÜ'L-ESÎR,. (1991). el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi, çev. Abdülkerim Özaydın, c. X, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İ., (2016). Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KOCA, S., (2010). Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Berikan Yayınevi, Ankara.

Durdu

KÖYMEN, M. A., (1964). Selçuklu devri Türk Tarihi Araştırmaları, II, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, II, S.2-3, ss. 348-349.

LAMBTON, A.K.S., (1973). “Atebetü'l-Ketebey'e Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi”, Belleten, XXXVII/147, Temmuz, (Ayrı Basım).

LOMBART, M., (2002). İslam'ın Altın Çağı, çev. Nezh Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul.

LOWICK, N. M., (1970). “Seljuq Coins” The Numismatic Chronicle, Seventh Series, Vol. 10, pp. 241-251.

MERÇİL, E., (2007). Selçuklularda Hâkimiyet Alametleri, TTK, Ankara.

....., (2016). Büyük Selçuklu Devleti, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.

MÎRHÂND, (Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd), (2015). Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye), Terc. ve Notlar: Erkan Göksu, TTK, Ankara.

MÜNECCİMBAŞI, (Ahmed b. Lütfullah), (2017). Câmîü'd-Düvel, Haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

NİŞÂBURÎ, Z., (1332). Zeyl-i Selçuk-nâme, Ebû Hâmid Muhammed b. İbrâhim, Çâphâne-i Hâver Tahran, Haziran.

ÖZAYDIN, A., (1992). “Berkyaruk”, DİA, V, ss. 514-516.

ÖZGÜDENLİ, O.G., (2001). “Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hâkimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, Belleten, LXV/243, ss. 547-570.

....., (2004). “Merv”, DİA, XIX, ss. 221-223.

....., (2004). “Yeni Paraların Işığında Çağrı Bey'in Ölüm Tarihi Meselesi”, TAD, XXII, S.35, ss. 157-163.

....., (2013). Selçuklular, I, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157), İsam Yayınları, İstanbul.

PAUL, J., (2011). “Arslân Arghûn-Nomadic Revival?”, The Seljuqs: Politics, Society and Culture, ed. Christian Lange-Songül Mecit, Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh.

PİYADEOĞLU, C., (2012). Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Durdu

SEVİM, A.–Merçil, E., (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür), TTK, Ankara.

SÜMER, F., (1991). “Argun”, DİA, III, ss. 355.

SÜMER, F., (1991). “Arslan Argun”, DİA, III, ss. 399-400.

TARİH-İ ALİ SELÇUK., (2014). Anonim Selçuknâme, Terc. ve Notlar. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Çoşguner, Atıf Yayınları, Ankara.

TURAN, O., (2003). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Ötüken, İstanbul.

YAZICIZÂDE ALİ., (2017). Tevârih-i Âli Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi], Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca, İstanbul.

YAZICIZÂDE ALÎ., (2014). Tevârih-i Âl-i Selçuk (İndeksli Tıpkı Basım), Haz. Abdullah Bakır, TTK, Ankara.